

NYELV ÉS NYELVHASZNÁLAT A BIBLIÁBAN

1.1. Úgy szeretném megközelíteni a Bibliát ezúttal, mint a világirodalom egy regényét. Önmagában és önmagáért vizsgálva. A világirodalomban ez egy különleges regény. 500 éve vezeti a bestsellerlistát, ugyanakkor ezt a regényt igen kevesek olvassák el elejétől a végéig. Éppen ezért igen röviden nézzük meg, mi is e regény sztorija:

Két főszereplő van: a Sátán nevű és az Isten nevű. Egy Föld nevű helyszínen játszódik. További szereplők az ember nevűek. A regény elején a Föld az Isten nevű szereplő uralma alatt van. Azonban rögtön a regény legelején történik valami, ami miatt a Föld uralkodója, a Sátán nevű szereplő lesz (szerepelni fog) egészen az 1200 oldalas regény legvégéig, gyakorlatilag utolsó lapjaiig, amikor is az Isten nevű szereplő visszakapja a Föld irányítását. A regény tulajdonképpen **csapatépítésről** szól. Az Isten és a Sátán nevű szereplők csapatokat gyűjtenek az ember nevű szereplőkből. Az elején mindössze két ember nevű szereplő van, akik rögtön a regény elején az Isten nevű szereplő csapatából a Sátán nevűéhez csatlakoznak. Az Isten nevű szereplő kitalál egy megoldási ötletet, hogy hogyan térhetnének vissza az ember nevű szereplők az Ő csapatába. Fiát ajánlja kezének, aki kezességet vállal az Isten nevű szereplő csapatába visszacsatlakozni kívánókért.

A regény a két csapat és a két csapatvezér küzdelmeiről szól – fő szálként. Közben zajlanak kisebb-nagyobb háborúk, kisebb-nagyobb szerelmek (gondoljunk Jákóbra, aki 14 évet dolgozik Ráchelért), kisebb-nagyobb izgalmak. Láthatjuk, hogy minden igényt kielégítő regényről van szó... Dramaturgiai érdekesség, hogy szinte a legelején majdnem vége lett a regénynek. Tudniillik az Isten nevű szereplő csapata annyira megcsapant, hogy csak egyetlen család maradt benne (Noé családja), és ekkor az Isten nevű szereplő – azért, hogy megmaradjon a lehetőségük az ember nevű szereplőknek az Ő csapatához csatlakozni –, az akkor élő emberekre elég sok vizet engedett, és azok megfulladtak. Ez volt az ún. özönvíz. Elég sokáig hirdette előtte, hogy jön az özönvíz, csak nem hittek Neki, így hát megfulladtak. Aztán a Föld nevű hely újra benépesült, s így nem lett vége a regénynek rögtön a legelején.

1.2. Mi az írók, költők célja a művészetükkel? Mi volt pl. Ady célja a verseivel? Ady morgós volt és dühös – pl. a betegsége miatt –, és ezt ki kellett írja magából. Mi ezzel szemben a Biblia mint regény célja? Az állítása: Az emberek boldogtalanok. A cél – az Isten nevű szereplő megfogalmazásában: Kellene ezzel kezdeni valamit!

1.3. A világirodalom abszolút ihletforrásként használja a Bibliát. A Biblia a legtöbbet idézett mű, sokszor olyankor is idézik, amikor nem is tudják, hogy az idézetük elsődleges forrása a Biblia (l. néhányat lentebb), illetve sokszor nem pontosan, némiképp tartalmilag ferdítve idézik.

Milton *Elveszett paradicsom*-a például egyben röviden ismerteti a történetet is, amit fentebb elmondtam:

„S te, Lélek, főleg Te taníts...
 Mondd el... Égkegyelte: boldog
 létükben mi vitte őszüleinket rá,
 hogy Alkotójuk elárulják, és megszeg-
 jék tilalmát, melyen túl fői voltak a
 a Világnak? Ki üzte őket undok pártütésre?...
 Igazzá tettem őt, képessé, hogy
 megálljon, bár szabaddá, hogy
 bukjon. Minden égi lényt ilyennek
 alkottam, ki megállt, ki elbukott.
 Önként megáll, ki áll, s ki nem: bukik!
 Nem-szabadok tanújelét hogy adják
 szerelmüknek, igaz-szilárd hitüknek,
 ha csak azt tehetik, mit tenniük kell,
 s nem, mit akarnak?...
 Ők az Igazság szent törvénye folytán
 alkottattak meg így, joggal sosem
 vádolhatják meg alkotójukat:
 sorsukat, mintha eleve-rendelés
 irányítná s szándékuk abszolút
 parancs kénye avagy előrelátás.
 Maguk tervelték pártütésüket,
 nem én! Ha láttam is előre, az még
 nem ösztökélte bűnüket, ami
 ha előre nem is tudom, csak úgy
 betölt volna. Kényszer-vaksors-kizárva,
 előre-tudásomtól függetlenül,
maguktól vétkeznek, megtéve azt,
 mit jónak ítélnék, választanak.
Őket szabadnak alkottam bizony,
s szabadnak kell maradniuk, amíg
maguk magukat rabbá nem teszik;
 különben meg kéne természetük
 változtatnom, s a magas, végleges
 örök végzést törölnöm, mely nekik
 szabadságot szabott.”

(Milton, John. *Elveszett paradicsom*. Eposz. Részlet. 1667. Ford. Jánosy István.)

1.4. Ami szokott az olvasóknak segíteni a cél, a mondanivaló megfejtésében, az pl. a regény címe. Külön érdekesség, hogy ennek a regénynek nincs címe: *Biblia* 'könyvek/fejezetek'.

1.5. Melyek azok a további vonások, amelyek egyedivé teszik a Bibliát a regények között? Ez az egyetlen olyan könyv a világirodalomban, amelyet kb. 40 ember írt 1500

éven keresztül, és ami furcsa módon magától állt össze egy könyvvé, és magától maradt fenn az eredeti szövegnek megfelelően.

Hogyan tud 40 ember együtt dolgozni, akik soha nem találkoztak egymással, és évszázadok választják el őket egymástól? Hogyan lehetséges, hogy mégis lesz dramaturgiája a regénynek, hogyan lehetséges, hogy leír a történet egy ívet, és senki nem rontja el a koncepciót, senki nem fejezi be előbb, mint ahogy kellene stb. Hogyan lehetséges elnevezni egy szereplőt az elején Vádolónak (Sátán), akiről a regény legvégén derül ki igazán, hogy miért ez a neve? Próbáltunk már ketten-hárman egy cikket írni? És egy 1200 oldalas regényt? És 40-en? És úgy, hogy a szerzőtárs 500 éve halott?

1.6. A Biblia című regény kerek egész. Telis-tele van önmagára való hivatkozásokkal. Nemcsak visszafele utal időben, hanem előre is. Honnan tudták például a napkeleti bölcsek, hogy hova kell menni látni a Jézus nevű szereplőt újszülöttként? Onnan, hogy olvasták a félkész regényt. Az 1200 oldalon több mint 600 időbeli előrehivatkozás van csak a Jézus nevű szereplőre. Ezenkívül több ezer szövegazonos és tartalomazonos előre- és visszahivatkozás az Ó- és Újszövetségen belül és között is. Ez akkor is nagy teljesítmény a regény megírását tekintve, ha van számítógépünk, meg szivacsagyunk, vagy beépített memóriakártya a fejünkben. Olyan apróságot megír 1000 évvel korábban (a Zsoltárok könyve című fejezetben), hogy a Jézus nevű szereplő köntösére a katonák sorsot vetnek:

„A vitézek azért, mikor megfeszítették Jézust, vevék az ő ruháit, és négy részre oszták, egy részt mindenik vitéznek, és a köntösét. A **köntös** pedig varrástalan vala, felülről mindvégig szövött. Mondának azért egymásnak: Ezt **ne hasogassuk el, hanem vessünk sorsot reá, kié legyen.**” (Ján. 19: 23–24a.)

„Mint a víz, úgy kiöntettem; csontjaim mind széthullottak; szívem olyan lett, mint a viasz, megolvadt belső részeim között. Erőm kiszáradt, mint cserép, nyelvem ínyemhez tapadt, és a halál porába fektetsz engemet. Mert ebek vettek körül engem, a gonoszok serege körülfogott; átlukasztották kezeimet és lábaimat. Megszámlálhatnám minden csontomat, ők pedig csak néznek, s bámulnak rám. **Megosztoznak ruháimon, és köntösömrre sorsot vetnek.**” (Zsolt. 22: 15–19.)

„Különféle, egymással ellentétes vallásokat látok, következésképpen mind hamis, kivéve egyet, amelyik nem az. Mindegyik a maga tekintélyére hivatkozva követeli, hogy higgye-nek benne... Ezen az alapon tehát nem hiszek bennük. Mert ezt akárki mondhatja, akárki kijelentheti, hogy ő próféta. Ám azt látom, hogy a keresztény vallásban **beteljesedett jövendölések** vannak, ezt pedig egyik sem mondhatja el magáról.” (Pascal, Blaise. Gondolatok. 693. töredék.)

„Merészség kell hozzá, hogy egy és ugyanazon dolgot annyiféleképpen mondjanak meg előre.” „Már az is végtelen tudást tételezne fel, ha egyetlen ember írta volna meg egy könyvben a Jézus Krisztusra vonatkozó összes jövendölést, eljövételének idejét és módját, s aztán Jézus valóban e jövendölések szerint jött volna el. Itt azonban sokkal többről van szó... egymást követő férfiak szakadatlan soráról, akik eltérések nélkül jövendölnek ugyanazt az eljövételt.” „Ha soha, semmilyen módon nem hallottam volna beszélni a Messiásról, a világ sorának ily csodálatos és nagyszámú beteljesült megjövendölése után mégis megértem, hogy Istentől való e dolog.” (Pascal, Blaise. Gondolatok. 709., 710., 734. töredék.)

1.7. A Biblia című regénynek belső, szilárd, kristálytisza logikája van. Önmagában milyen logikátlanak tűnik például a hatnapos teremtés. Hiszen ha az Isten nevű szereplő mindenható, teremthetett volna öt, vagy nyolc, vagy egy nap, vagy akár egy perc alatt is... Maga a regény adja meg erre is a választ: a hatnapos teremtés mintaadás a heti hat munkanap és egy pihenőnap megtartására. Idézet az ún. tízparancsolatból: „Megemlékezzél a szombatnapról, hogy megszenteljéd azt. **Hat napon át munkálkodjál**, és végezd minden dolgodat; De a hetedik nap az Úrnak a te Istenednek szombatja: semmi dolgot se tégy azon se magad, se fiad, se leányod, se szolgálóleányod, se barmod, se jövevényed, a ki a te kapuidon belől van; Mert hat napon teremté az Úr az eget és a földet, a tengert és mindent, a mi azokban van, a hetedik napon pedig megnyugovék. Azért megáldá az Úr a szombat napját, és megszentelé azt.” (2Móz. 20: 8–11 és 5Móz. 5: 13–15.) „És az én szombatimat megszenteljétek, hogy legyenek **jegyül** én köztem és tiköztetek, hogy megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, a ti Istenetek.” (Ezék. 20: 20.)

A francia forradalom idején próbálkoztak például a 10 napos hét bevezetésével – nem sok sikerrel. Manapság pedig sokszor 365 napos munkaheteink vannak, és így tapasztalható, hogy nem túl jó ez nekünk.

1.8. Abszolút különlegesség a regények között: a Biblia című regény **folyamatosan reflektál saját magára!** A Biblia önvallomása a keletkezéséről: „A teljes írás Istentől ihletett [eredeti gr. *theopneusztoosz* 'Istentől lehelt'], és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre.” (2Tim. 3: 16.) stb.

1.9. A Biblia című regény önvallomása a fennmaradásáról: „Mint akik újonnan születtek nem romlandó magból, de romolhatatlanból, Istennek ígéje által, **amely él és megmarad örökké.**” (1Pét. 1: 23.) „Mert bizony mondom néktek, míg az ég és a föld elmúlik, a törvényből **egy jóta vagy egyetlen pontocská el nem múlik**, amíg minden be nem teljesedik.” (Mt. 5: 18.) „Keressétek meg majd az Úr könyvében, és olvassátok: ezeknek **egy hijjok sem lesz**, egyik a másiktól el nem marad; mert az Ő szája parancsolta, és az Ő lelke gyűjté össze őket!” (Ésa. 34: 16.)

„A modern idők legnagyobb kéziratlelete” (Albright, William Foxwell), a holt-tengeri tekercsek tanúbizonysága a fenti (ön)állításokat igazolja. Az 1947-ben egy kecske által felfedezett esszéus barlangkönyvtárak több ezer kéziratföredéket tartalmaztak, melyek kb. 100 bibliai kézirat részei. Szinte minden bibliakönyvhöz találtak töredéket, és két teljes Ézsaiás könyvét. Utóbbiban az különösen érdekes, hogy éppen Ézsaiás könyve az, aminek egyszerűségét és egyidejűségét a XVIII. sz. végétől a történetkritikai módszer kétségbe vonta. A holt-tengeri lelet bizonyította, hogy eredetileg is betűről betűre a ma ismert volt a könyv szövege. (Ez az igazolás különösen fontos volt azért is, mivel ez a könyv 700 évvel korábbi, igen konkrét jövődöléseket tartalmaz a regényben a Jézus nevű leendő szereplőre vonatkozóan.) „A héber biblia mássalhangzós szövege olyan pontossággal maradt fenn, amely páratlannak tekinthető a közel-keleti irodalmi művek viszonyában.” (Albright, W. F.)

A Biblia című regény fennmaradt kézíratainak mennyisége is páratlan: hiszen több mint 5000 újszövetségi kézirat és több mint 1000 ószövetségi kézirat vált eddig ismertté. Vagyis megállapíthatóan bőséges bizonyítékok vannak e regény szövegHITELESSÉGÉRE. Míg az Iliász-nak például tizedannyi (643 db) kézírata, Thuküdidésznek nyolc, Tacitusnak mindössze két kézírata maradt ránk.

1.10. A megértés mint tevékenység mindig erőfeszítés. A Száz év magány című regény megértése is jelentős erőfeszítéseket kíván, minimálisan családfát kell készítenünk a történet követéséhez. A Bibliának van önvallomása önmaga megértéséről és a meg nem értéséről, félremagyarázásáról is. Lássuk:

„Hogy a ti hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Istennek erején nyugodjék. Bölcsességet pedig a tökéletesek között szólunk; ámde **nem e világnak, sem e világ veszendő fejedelmeinek bölcsességét**; Hanem Istennek titkon való bölcsességét szóljuk, **azt az elrejtettet**, melyet öröktől fogva elrendelt az Isten a mi dicsőségünkre; Melyet e világ fejedelmei közül senki sem ismert, mert ha megismerték volna, nem feszítették volna meg a dicsőség Urát: Hanem, amint meg van írva: Amiket szem nem látott, fül nem hallott és embernek szíve meg se gondolt, amiket Isten készített az őt szeretőknek. Nekünk azonban az Isten kijelentette **az ő Lelke által**: mert a Lélek mindeneket vizsgál, még az Istennek mélységeit is. Mert kicsoda tudja az emberek közül az ember dolgait, hanemha az embernek lelke, a mely ő benne van? Azonképpen az Isten dolgait sem ismeri senki, hanemha az Istennek Lelke. **Mi pedig nem e világnak lelkét vettük, hanem az Istenből való Lelket; hogy megismerjük azokat, amiket Isten ajándékozott nekünk.** Ezeket prédikáljuk is, nem oly beszédekkel, melyekre emberi bölcsesség tanít, hanem amelyekre a Szent Lélek tanít; **lelkiekhez lelkiket szabván. Érzéki ember [eredeti gr. természetes ember, azaz világi ember] pedig nem foghatja meg az Isten Lelkének dolgait: mert bolondságok néki; meg sem értheti**, mivelhogy lelkiképpen ítéltetnek meg. A lelki ember azonban mindent megítél, de ő senkitől sem ítéltetik meg. Mert ki érte fel az Úrnak értelmét, hogy megoktathatná őt? Bennünk pedig Krisztus értelme van.” (1Kor. 2: 5–16.)

A Biblia című regény előre megmondja, hogy olvasói bolondságnak fogják tartani. Azt is, hogy el fogják csúzni-csavarni az értelmét. Mintha egy regény közepén megjegyeznék az író: ez a könyv bizony meg fog bukni a könyvpiacra... Nem lesz valóban olvasott és megértett mű. „Szinte minden levelében is, amikor ezekről beszél azokban; amelyekben vannak némely nehezen érthető dolgok, **amiket a tudatlanok és állhatatlanok elcsúsrnak-csavarnak**, mint egyéb írásokat is, a magok vesztére.” (2Pét. 3: 16.)

Kommunikációs szempontból teljesen érthető, hogy ha valaki preconcepciókkal, dühösen, ellenségesen fog egy szöveg megértéséhez – akkor borítékolt a **kudarc**. Így van ez minden hangzó vagy írott szöveg dekódolásánál. Még a családi veszekedéseknél is. Ha valaki eleve nem akar valamit megérteni, vagy nem szán rá elegendő **időt**, vagy nem kellő nyitottsággal fog hozzá a megértéshez, akkor semmi esélyt nem ad önmaga számára, hogy értse a szöveget, hogy felfedje azt a jelentést, amit a beszélő nyelvileg próbált kódolni.

1.11. A Biblia önvallomása az értelmezéséről időre és odaszánásra hívja fel a figyelmet: „Én az engem szeretőket szeretem, és akik engem **szorgalmasan** keresnek, megtalálnak.” (Péld. 8: 17.) „Imádkozván egyszersmind miérettünk is, hogy az Isten nyissa meg előttünk az ige ajtaját, hogy szólhassuk a Krisztus titkát, amelyért fogoly is vagyok; Hogy nyilvánvalóvá tegyem azt úgy, amint nekem szólnom kell.” (Kol. 4: 3–4.) „Akinék van füle, hallja, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek.” (Jel. 2: 29.) „Akkor megnyilatkoztatá az ő elméjüket, hogy értsék az írásokat.” (Luk. 24: 45.) „De mikor eljő amaz, az igazságnak Lelke, elvezérel majd titeket minden igazságra. Mert nem ömagától szól, hanem azokat szólja, amiket hall, és a bekövetkezendőket megjelenti néktek. Az

engem dicsőít majd, mert az enyémből vesz, és megjelenti néktek.” (Ján. 16: 13–14.)
„Mindaz, aki az igazságból való, hallgat az én szómra.” (Ján. 18: 37b.)

„A kiválasztottak számára minden jóra fordul, még az Írás homályos helyei is, mert ők az isteni igazságok miatt ezeket is megbecsülik. A többiek számára viszont minden rosszra fordul, még a világos igazságok is, mert ők a meg nem értett, homályos helyek miatt ezeket is ócsárolják.” (Pascal, Blaise. Gondolatok. 575. töredék.)

E mű megértésére ugyanazok a természetes eszközök adottak a számunkra, amelyeket a hétköznapi emberi kommunikáció megértésénél alkalmazunk. Megértés szempontjából döntő jelentőségű a műfajok különbözőségeinek fontossága. A Biblia című regény műfajait ugyanolyan természetes módon lehet észrevenni és megállapítani, mint a mindennapi beszéd dekódolása során vagy az (egyéb) irodalmi műveknél. A történeti könyvekben például főleg tényközléssel találkozunk, a költői szemléltetésekben metaforákkal, a látomások, álmok, példázatok leírásában pedig jelképekkel. Nem mindegy, hogy egy történeti könyvben szerepel három tehén, vagy egy költői részben, vagy egy álom leírásában, vagy visszatérő jelképről van szó. Mint ahogy a mindennapi kommunikációban sem mindegy értelmezés szempontjából a szövegkörnyezet. (Nem mindegy, hogy a *galambom* szó egy galambászati szakkönyvben szerepel vagy intim beszélgetésben.)

Ahogy a mindennapi kommunikációink dekódolása során, a Biblia értelmezésében is annál biztosabb az eredmény, minél tágabb szövegkörnyezetet nézünk: egy egész fejezetet, egy egész könyvet, a teljes művet. Végül mindig a teljes műbeli összefüggéseket kell néznünk: pl. ha ószövetségi a mondat, akkor meg kell vizsgálni, nem újszövetségi mondat(ok)ra utal-e előre, ha újszövetségi az értelmezendő mondat, utána kell járni, nem ószövetségi mondatot idéz-e. A szövegkörnyezet ismerete nélkül minden nyelvileg kódolt tartalom teljesen logikusan érthetetlen a számunkra.

Nagyon fontos értelmezési szempont, hogy e műben is – mint minden más kommunikációs közegben, ha megfigyeljük – csak az tekinthető jelképnek, ami más helyütt (a műben önmagában) a Bibliában tartalmazza a megoldási kulcsot, a beazonosítást. Ha valami jelkép, akkor annak a teljes Bibliában (minden próféciában) ugyanaz a jelentése. Ami jelképet maga a Biblia önmagában, a művön belül nem old fel, nem magyaráz meg – az nem jelkép, és épp ezért nem is tekinthető jelképnek.

„Aki úgy értelmezi az írást, hogy értelmét nem magából az Írásból veszi, az ellensége az Írásnak.” **„Két tévedés: 1. Ha mindent betű szerint értelmezünk. 2. Ha mindent a rejtett értelme szerint értelmezünk.”** (Pascal, Blaise. Gondolatok. 900., 648. töredék.)

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy aki többször elolvassa a Biblia című regényt elejétől a végéig, és szán rá kellő időt, az nem sok esélyt hagy a maga számára, hogy ne értse meg a mondanivalóját. Így van ez minden más regény esetében is. Az olvasási szándék kevés, megértési szándékra van szükség: állhatatosságra és tudatosságra.

1.12. Miért nem könnyen érhetően lett megírva a Biblia című regény? Ha valaki úgy érzi, fontos üzenete van az emberek számára, akkor azt a fontos üzenetet miért nem írja le 30 oldalban, egyértelműen, félreérthetetlenül, miért nem írja meg több nyelven, hogy a fordítás se okozzon gondot? Kommunikációs szempontból ez egy igen logikus felvetés. Azonban erre a felvetésre is maga a regény válaszol: **mert maga a könyv is csapatépítő funkciójú**, nem csak arról (a csapatépítésről) szól. Az csatlakozhat a kisebbségi csapathoz a Biblia szerint, akinek **van** megértési szándéka. **A Biblia kibeszél önmagából.**

2.1. E regényben a nevek jelentésének a történetmesélés és történetértelmezés szempontjából jelentősége, funkciója van – mint sok más regény esetében is. Például Jób történetét nem is lehet érteni a *Sátán* név jelentése nélkül. *Sátán*: héb. שָׂטָן [szátán] 'vádoló, ócsárló', 'ellenfél, üldöző'. „Nem sokat beszélek már veletek, mert jön **a világ fejedelme (= Sátán)**: és énbennem nincsen semmije” – mondta a Jézus nevű szereplő nem sokkal elfogatása előtt (Ján. 14: 30). „Akikben **e világ Istene (= Sátán)** megvakította a hitetlenek elméit, hogy ne lássák a Krisztus dicsőséges evangéliomának világosságát, aki az Isten képe.” (2Kor. 4: 4.) „Azután megmutatá nékem Jósuát, a főpapot, aki az Úr angyala előtt állta, és a Sátánt [**a vádolót**], aki jobb keze felől állta, hogy vádolja őt.” (Zak. 3: 1.) „És monda az Úr a Sátánnak [**a vádolónak**]: Észrevetted-e az én szolgámat, Jóbot? Bizony nincs hozzá hasonló a földön: feddhetetlen, igaz, istenfélő, és büngyűlölő. Felele pedig az Úrnak a Sátán [**a vádoló**], és monda: Avagy ok nélkül féli-e Jób az Istent?” (Jób 1: 8–9.)

A *Sátán* nevű szereplőnek további nevei is vannak: *διάβολος* 'rágalmazó', *δαίμων* 'gonosz szellem, démon, ördög'. „És vetteték a nagy sárkány, ama régi kígyó, a ki nevezetetik ördögnek és a Sátánnak, **ki mind az egész föld kerekességét elhite**ti, vetteték a földre, és az ő angyalai is ő vele levettetének. És hallék nagy szózatot az égben, a mely ezt mondja vala: Most lett meg az idvesség és az erő, és a mi Istenünknek országa, és az ő Krisztusának hatalma; mert **a mi atyánkfiainak vádolója levettetett, ki vádolja vala őket éjjel és nappal a mi Istenünk előtt.**” (Jel. 12: 9–10.)

2.2. A Biblia című regényben szóba kerül a nyelv és a nyelvek keletkezése, a nyelvnek az Isten nevű szereplő és az ember nevű szereplők általi alkalmazása, valamint helyt kapnak a műben óvások a beszéd ön(sors)rontó használatától, és pozitív példák a sikeres kommunikáció módjára vonatkozóan.

Íme, mit mond a Föld nevű hely szóval való teremtéséről a mű: „A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setéség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett. És **monda** Isten:...” „Azután **monda** Isten: Hajtson a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet, gyümölcsfát, a mely gyümölcsöt hozzon az ő neme szerint, a melyben legyen néki magva e földön. És úgy lőn.” (1Móz. 1: 2–3a; 1: 11.) „**Az Úr szavára lettek** az egek, és szájának leheletére minden seregek.” „Mert **ő szolt és meglett, ő parancsolt és előállott.**” (Zsolt. 33: 6, 9.) „Amint meg van írva, hogy sok nép atyjává tettelek téged az előtt, az Isten előtt, akiben hittél, aki a holtakat megeleveníti, és **azokat, amelyek nincsenek, előszólítja mint meglevőket.**” (Rm. 4: 17.)

2.3. E regény a nyelv keletkezésével kapcsolatban monogenezisről és nem emberi eredetről beszél. A nyelv nem lett, hanem adatott: „És formált vala az Úr Isten a földből mindenféle mezei vadat, és mindenféle égi madarat, és elvivé az emberhez, hogy lássa, minek nevezze azokat; mert amely nevet adott az ember az élő állatnak, az annak neve. És nevet ada az ember minden baromnak, az ég madarainak, és minden mezei vadnak; de az embernek hozzá illő segítő társat nem talált vala.” (1Móz. 2: 19–20.)

A mű állásfoglalása szerint: egyszerre (egy időpillanat, tehát nem fejlődési fokozatok során) jött létre (adatott) a gondolkodás ÉS a nyelv ÉS az ember.

(Fölhívom a figyelmet a Jespersen által összefoglalt öt, jelenleg létező, nem kevésbé érdekes „tudományos” hipotézisre a nyelv eredetével kapcsolatban: létezik a „vau-vau”-elmélet, a „jaj-jaj”-elmélet, a „bim-bam”-elmélet, a „hórukk”- és a „lala”-elmélet. Idézi: Crystal, David 1998. A nyelv enciklopédiája. Budapest. Osiris Kiadó. 366.)

2.4. A műben az egyes nyelvek, nyelvcsaládok létrejöttének magyarázatát így olvassuk: „Mind az egész földnek pedig **egy** nyelve és egyféle beszéde vala.” (1Móz. 11: 1.) „És monda az Úr: Ímé e nép egy, s az egésznek egy a nyelve, és munkájának ez a kezdete; és **bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, amit elgondolnak magukban.** Nosza szálljunk alá, és zavarjuk ott össze nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét. És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére; és megszűnének építeni a várost. Ezért nevezék annak nevét Bábelnek; mert ott zavará össze az Úr az egész föld nyelvét, és onnan széleszté el őket az Úr az egész földnek színére.” (1Móz. 11: 6–9.) Vagyis a Biblia szerint Bábelben (Babylon) történt az egyes nyelvek létrejötte. Ez is egy időpillanatban történt, tehát adatott és nem lett (nem fokozatos kialakulás), és funkciója volt az emberi – addig egységes – kommunikáció összezavarása.

2.5. A nyelveken szólás történetéből ennek ellenkezőjét ismerhetjük meg a műből: funkciója van a megértetésnek is. A Biblia című regényben adomány a tanítványok részére, hogy képessé váltak/válnak olyan nyelveken is hirdetni a szeretet törvényét, amelyeken azelőtt nem tudtak. (Tehát tényleges nyelvekről van itt szó, szemben a karizmatikus gyülekezetekben oly gyakori halandzsza beszéddel, amit valamiért tévesen *nyelveken* szólásnak neveznek.)

„És mikor a pünkösöd napja eljött, mindnyájan egy akarattal együtt valának. És lőn nagy hirtelenséggel az égből mintegy sebesen zúgó szélnek zendülése, és eltelé az egész házat, ahol ülnek vala. És megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek és üle mindenikre azok közül. És megtelének mindnyájan Szent Lélekkel, és kezdenék szólni más nyelveken, amint a Lélek adta nékik szólniok. Lakoznak vala pedig Jeruzsálemben zsidók, istenfélő férfiak, minden nép közül, melyek az ég alatt vannak. Minekutána pedig ez a zúgás lőn, egybegyüle a sokaság és megzavarodék, mivelhogy mindegyik a maga nyelvén hallá őket szólni. Álmélkodnak pedig mindnyájan és csodálkoznak vala, mondván egymásnak: Nemde nem Galileusok-e ezek mindnyájan, akik szólnak? Mimódon halljuk hát őket, kiki közülünk a saját nyelvén, amelyben születünk? Párthusok és médek és elámiták, és kik lakozunk Mesopotámiában, Júdeában és Kappadóciában, Pontusban és Ázsiában, Frigiában és Pamfiliában, Egyiptomban és Libiának tartományiban, mely Cziréne mellett van, és a római jövevények, mind zsidók, mind prozelitusok, Krétaiak és arabok, halljuk amint szólnak a mi nyelvünkön az Istennek nagyságos dolgait. Álmélkodnak vala pedig mindnyájan és zavarban valának, egymásnak ezt mondván: Vajjon mi akar ez lennie?” (Csel. 2: 1–12.) (Jóel 2: 28-ban megjövendőlvé.)

2.6. A Biblia című regényben a nyelvhasználatra vonatkozóan két fő tiltást találunk: a 3. és a 9. parancsolatot: „Az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd; mert nem hagyja azt az Úr büntetés nélkül, aki az ő nevét hiába felveszi.” (2Móz. 20: 7 és 5Móz. 5: 11.) „Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.” (2Móz. 20: 16 és 5Móz. 5: 20.) A 3. parancsolat az Isten nevű szereplő nevének más denotátumokra való felesleges alkalmazásától és hamis, felesleges esküvéstől, esküdözéstől is óv. A 9. parancsolat pedig elsősorban a hazugságoktól, rágalmaszásoktól, félrevezetésektől, csúsztatásoktól és a pletykálkodástól óvja a regény ember nevű szereplőit.

A regényben fontos szerepe van ennek az ún. tízparancsolatnak, mely egy belső hierarchia szerint épül fel: az első 3 parancsolat az Isten nevű szereplővel kapcsolatos, a

többi az emberekkel. A 4. és az 5. tevőleges parancsok: mit tegyünk! A 6–10-ig tiltások, mégpedig azt a logikát követve, hogy a 6-7-8. cselekedetet tilt, a 9. szájjal való cselekedetet, a 10. pedig gondolati cselekedetet. (Tehát egyre nehezebb betartani őket. Aki a 10-et is be tudja tartani, az a regény szerint „tökéletes ember”). Az eredeti héberben ezek nem parancsolatoknak hívatnak, hanem pusztán mondásoknak. Azért, mivel akik a szeretet parancsát betöltik (azt a fő parancsolatot – Mt. 22: 36–40 –, aminek az emberek számára való kifejtése a 10 parancsolat), azok maguktól fogják tenni, illetve nem tenni ezt a 10 cselekedetet, a bennük lévő szeretet szerint.

A műben további, a mindennapi kommunikációink számára is hasznos, modern tanácsokat találunk a beszédünk milyenségére vonatkozóan:

„Azért, szeretett atyámfiai, legyen minden ember gyors a hallásra, késedelmes a szólásra, késedelmes a haragra. Ha valaki istentiszelőnek látszik köztetek, de nem zabolázza meg nyelvét, sőt megcsalja a maga szívét, annak az istentisztelete hiábavaló.” (Jak. 1: 19; 26.)

„Mert mindnyájan sokképpen vétkezünk. **Ha valaki beszédben nem vétkezik, az tökéletes ember, képes az egész testét is megzabolázni.** Ezenképpen **a nyelv is kicsiny tag és nagy dolgokkal hányja magát. Ímé csekély tűz mily nagy erdőt felgyújt!** A nyelv is tűz, a gonoszságnak összessége. Úgy van a nyelv a mi tagjaink között, hogy megszépíti az egész testet, és lángba borítja életünk folyását, maga is lángba borítván a gyehennától. De a nyelvet az emberek közül senki sem szelidítheti meg; fűkezzhetetlen gonosz az, halálos méreggel teljes. Ezzel áldjuk az Istent és Atyát, és ezzel átkozzuk az embereket, akik az Isten hasonlatosságára teremtettek: **Ugyanabból a szájból jó ki áldás és átok. Atyámfiai, nem kellene ezeknek így lenni!** Ha pedig keserű irigység és civódás van a ti szívetekben, ne dicsekedjete, és ne hazudjatok az igazság ellen.” (Jak. 3: 2; 5–6; 8–10; 14.)

„**Ne szóljátok meg egymást, atyámfiai.** Aki megszólja atyjafiát, és aki kárhoztatja atyjafiát, az a törvény ellen szól, és a törvényt kárhoztatja. Ha pedig a törvényt kárhoztatod, nem megtartója, hanem bírja vagy a törvénynek. Egy a törvényhozó, aki hatalmas megtartani és elveszíteni: **kicsoda vagy te, hogy kárhoztatod a másikat?**” (Jak. 4: 11–12.)

„**Ne sóhajtozzatok egymás ellen, atyámfiai,** hogy el ne ítéltessetek: ímé a Bíró az ajtó előtt áll. Mindeneknek előtte pedig ne esküdjete, atyámfiai, se az égre, se a földre, se semmi más esküvéssel. Hanem **legyen a ti igenetek igen, és a nem nem;** hogy kárhoztatás alá ne essetek.” (Jak. 5: 9; 12.)

„Se a te fejedre ne esküdjél, mert egyetlen hajszálat sem tehetsz fehérré vagy feketévé; Hanem **legyen a ti beszédetek: Úgy úgy; nem nem; a mi pedig ezeken felül vagy, a gonosztól vagy.**” (Mt. 5: 36–37.)

„Mind a halál, mind az élet a nyelv hatalmában van, és amiképpen kiki szeret azzal élni, úgy eszi annak gyümölcsét.” (Péld. 18: 21.)

„Akik gonoszt gondolnak szíveikben, és minden nap háborút kezdenek. Nyelvöket élesítik, mint a kigyó; áspiskigyó mérge van ajkaik alatt.” (Zsolt. 140: 3–4.)

„**Nem az fertőzteti meg az embert, ami a szájon bemegy, hanem ami kijön a szájból, az fertőzteti meg az embert.** Ti is értelem nélkül vagytok-e még? Mégsem értitek-e, hogy

minden, ami a szájon bemegy, a gyomorba jut, és az árnyékszékbe vettetik? **Amik pedig a szájból jönnek ki, a szívből származnak, és azok fertőztetik meg az embert.** Mert a szívből származnak a gonosz gondolatok, gyilkosságok, házasságtörések, paráznaságok, lopások, hamis tanúbizonyságok, káromlások.” (Mt. 15: 11; 16–19.)

„De mondom néktek: Minden hivalkodó beszédért, amit beszélnek az emberek, számot adnak majd az ítélet napján. Mert a te beszédidből ismertetel igaznak, és a te beszédidből ismertetel hamisnak.” (Mt. 12: 36–37.)

„Tartóztasd meg nyelvedet a gonosztól, és ajkadat a csalárd beszédétől.” (Zsolt. 34: 14.)

„**Aki megtartóztatja beszédét, az tudós ember, és aki higgadt lelkű, az értelmes férfiú.** Még a bolond is, amikor hallgat, bölcsnek ítéltetik; mikor ajkait bezárja, eszesnek.” (Péld. 17: 27–28.)

„Ne légy hirtelen a lelkedben a haragra; mert a harag a bolondok kebelében nyugszik. **Ne mondd ezt: mi az oka, hogy a régi napok jobbak voltak ezeknél? Mert nem bölcsességből származik az ilyen kérdés.**” (Préd. 7: 9–10.)

(Megtaláljuk az idézetek között a „Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna” mondásunk eredetijét, és egy megszívlelendő megjegyzést a „Bezzeg az én időmben...” típusú szubjektív vélekedések tarthatatlanságára vonatkozóan is.)

2.7. Mint annyi emberi cselekedetre, még a lingvicizmusra is van példa a Biblia című regényben: „És elfoglalták a gileádbéliek Efraim előtt a Jordán réveit, és lőn, hogy mikor az Efraim közül való menekülők azt mondják vala: *Hadd menjek által!* azt kérdezték tőlük a gileádbéli férfiak: *efráimbéli vagy-e?* És ha az azt mondotta: *nem!* Akkor azt mondák néki: *Mondd: sibboleth!* És ha *sibbolethet* mondott, **mert nem tudta úgy kimondani,** akkor megfogták őt és megölték a Jordán réveinél, és elesett ott abban az időben az efráimbéliek közül negyvenkétezer” (Bír. 12: 5–6). A Bírák könyvéből idézett példa a héber *sibboleth* ’gabona’ szó két dialektus szerinti eltérő ejtéséről szól.

2.8. Ha sokáig bűvárkodunk e regényben, kiderülhet a számunkra, hogy a Biblia mint kommunikációs és pszichológiai tankönyv is használható. Nézzük meg pl. a Sátán nevű szereplő kommunikációját a regény legelején, az ún. bűnesetnél. (A bűn műbéli definíciója: bűn = szembefordulás a szeretet törvényével. Minden bűn, ami nem tiszta szeretet.) A Sátán nevű szereplő kommunikációs technikája nem nevezhető szeretetből valónak, leginkább a mai reklámmyelvre hasonlít összetevőiben:

„A kígyó pedig ravaszabb vala minden mezei vadnál, melyet az Úr Isten teremtett vala, és monda az asszonynak: **Csakugyan azt mondta az Isten, hogy a kertnek egy fájáról se egyetek?** És monda az asszony a kígyónak: **A kert fáinak gyümölcséből ehetünk; De annak a fának gyümölcséből, mely a kertnek közepette van, azt mondá Isten: abból ne egyetek, azt meg se illessétek, hogy meg ne haljatok.** És monda a kígyó az asszonynak: **nem haltok meg;** hanem tudja az Isten, hogy a mely napon ejéndetek abból, megnyilatkoznak a ti szemeitek, és olyanok léstek, mint az Isten: jónak és gonosznak tudói. És látá az asszony, hogy jó az a fa eledelre s hogy kedves a szemnek, és kíváncsi az a fa a bölcsességre: szakaszta azért annak gyümölcséből, és evék, és ada vele levő férjének is, és az is evék. (1Móz. 3: 1–6.)

„Annakokáért, miképpen egy ember által jött be a világra a bűn és a bűn által a halál, és akképpen a halál minden emberre elhatott, mivelhogy mindenek vétkeztek.” (Rm. 5: 12.)

A Sátán feltett egy olyan kérdést, ami provokált, amire – megfogalmazásának módja miatt – muszáj volt válaszolnia az embernek. Aztán hazudott: „nem haltok meg”, aztán a következő mondatban csúsztatott. És íme az eredmény: Éva már úgy gondolta, ez az ő ötlete volt; és tetszett neki az ötlet – mint a reklámok hatásmechanizmusában tapasztalhatjuk. (Fontos megjegyeznünk, nem csak Éva tehet a regényben történetekről, tudniillik minden kommunikációban minimum ketten vannak. Ádám is mondhatta volna, hogy: „Kicsi szívem, csak kell valami logikus magyarázatának lennie, hogy miért tilos ez az egyetlen fa, amikor körül vagyunk véve számtalan finomabbnál finomabb gyümölcsöket termő fával...”)

A Sátán kisebbrendűségét és dühét végig, az egész regényen keresztül az adja (l. reklámnyelv), hogy mivel mindig rosszat akar, nem állhat nyíltan sosem az ember nevű szereplők elé, hogy: „tessék, itt van három rossz ötletem, egyik borzalmasabb, mint a másik, válasszatok közülük!”, és ezért mindig kénytelen titokban tartani a kilétét, nem vallhatja be, hogy azok az ő ötletei. Kénytelen sugalmazni, és elérni, hogy az ötleteiről az emberek mindig azt higgyék, azok a sajátjaik, amelyekkel nem ártani, hanem használni fognak önmaguknak. A Sátán nevű szereplő kommunikációs módszere végig a csalás, az elhitetés, s aztán a vádolás az Isten nevű szereplő előtt: szerinte mégsem a jó csapatba tartozik az adott ember.

Mivel az egész műben végigvonul egy dichotomikus gondolkodásmód, amelynek gazdái a két főszereplő: az Isten nevű és a Sátán nevű, mind a jó, szeretetből való, működő kommunikációra, mind a rossz, nem szeretetből (hanem önzésből) való, végül kárt okozó kommunikációra találunk számtalan mintát.

2.9. Lássuk a Nikodémus-párbeszéd elemzését abból a szempontból, hogy hogyan lehet eredményesen kommunikálni:

„Vala pedig a farizeusok közt egy ember, a neve Nikodémus, a zsidók főembere: Ez jöve Jézushoz éjjel, és monda néki: **Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul; mert senki sem teheti e jeleket, amelyeket te teszel, hanem ha az Isten van vele.** Felele Jézus és monda néki: **Bizony, bizony mondom néked: ha valaki újonnan nem születik, nem láthatja az Isten országát.** Monda néki Nikodémus: **Mimódon születhetik az ember, ha vén? Vajjon bemehet-e az ő anyjának méhébe másodszor, és születhetik-e?** Felele Jézus: **Bizony, bizony mondom néked: Ha valaki nem születik víztől és Lélektől, nem mehet be az Isten országába. Mi testtől született, test az; és ami Lélektől született, lélek az.** Ne csodáld, hogy azt mondtam néked: Szükség néktek újonnan születnetek. A szél fú, ahová akar, és annak zúgását hallod, de nem tudod, honnan jő és hová megy: így van mindenki, aki Lélektől született. Felele Nikodémus és monda néki: **Mimódon lehetnek ezek?** Felele Jézus és monda néki: **Te Izráel tanítója vagy, és nem tudod ezeket?** Bizony, bizony mondom néked, amit tudunk, azt mondjuk, és amit látunk, arról teszünk bizonyosságot; és a mi bizonyágtételünket el nem fogadjátok. Ha a földiekről szóltam néktek és nem hisztek, mimódon hisztek, ha a mennyiekről szólok néktek? És senki sem ment fel a mennybe, hanemha az, aki a mennyből szállott alá, az embernek Fia, aki a mennyben van. És amiképpen felemelte Mózes a kígyót a pusztában, akképpen kell az ember Fiának felemeltetnie. Hogy valaki hiszen ő benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen. Mert

úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen ő benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen. Mert nem azért küldte az Isten az ő Fiát a világra, hogy kárhoztassa a világot, hanem hogy megtartassék a világ általa. Aki hiszen ő benne, el nem kárhozik; aki pedig nem hisz, immár elkárhozott, mivelhogy nem hitt az Isten egyszülött Fiának nevében. Ez pedig a kárhoztatás, hogy a világosság e világra jött, és az emberek inkább szerették a sötétséget, mint a világosságot; mert az ő cselekedeteik gonoszak valának. Mert minden, aki hamisan cselekszik, gyűlöli a világosságot és nem megy a világosságra, hogy az ő cselekedetei fel ne fedessenek; Aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy, hogy az ő cselekedetei nyilvánvalókká legyenek, hogy Isten szerint való cselekedetek.” (Ján. 3: 1–21.)

Nikodémus farizeus (‘szeparatista’) volt. A farizeusok egy kegyességi mozgalmat alkottak, élesen elkülönültek azoktól, akik szerintük nem tartottak be minden parancsolatot. Az ószövetségi legalizmusról, a Biblia + hagyomány legalizmusáról van itt szó. Súlyos hibájuk volt az önteltség, az öngazultság. Josephus Flaviusnál részletes leírásokkal találkozunk, mivel ő maga is farizeus volt.) Nikodémus ráadásul főember volt, a szanhedrin tagja. (A hamis próféták ügyében is ők ítéleztek, korlátozott jogkörrel, halálos ítéletet nem hozhattak.) Írástudó, vagyis vallásilag képzett, tanult ember volt. Mint olvassuk, éjjel ment a Jézus nevű szereplőhöz, egy tanulatlan (ti. nem tanult rabbiiskolában) ácshez, titokban. Érdekelte Jézus személye, hiszen ekkor a Jézus nevű szereplő a regényben már megtisztította a templomot, már tett csodákat, már túl volt szolgálata elején.

Nikodémus személyes meggyőződése miatt nevezi mégis *rabbi*-nak a tanulatlan Jézust. Tapasztaljuk, hogy Jézus mintha egész másra válaszolna, mintha nem csatlakozna Nikodémus kezdő mondatához. Valójában azonban igazi gondolataira, a valódi, Nikodémust izgató kérdésre válaszol. Hiszen a zsidó szereplőknek a regény e részén téves elgondolásuk volt a messiás országáról, úgy hitték, az egy földi ország lesz, emberi vezetéssel (ti. a római rabigától akartak megszabadulni). Jézus erre a ki nem mondott hitre válaszolt azzal, hogy kijelentette: Isten országa lelki természetű, és éppen ezért szükséges az újjászületés (gr. *anóthen gennétai* ’újjászületés; felülről/Istentől születés’). Az újjászületés fogalma nem volt ismeretlen Nikodémus számára. Mégis, jelentésében a világirodalom legcsúnyább mondatát válaszolta: „Jézus, azt mondd, menjek vissza anyámba?”. Nikodémust büszkesége és önmagával való erőteljes gondolati viaskodása felesleges iróniába sodorta. Jézus ezt nem vette figyelembe, mert tudta, mi megy végbe benne. Tudta, hogy egy Nikodémus – és az ember nevű szereplők – számára lényegi, döntő elképzelés új megvilágításba került a gondolkodásában, és a régi elképzelése küzd az újjal, ami azonban nagyon más, egyelőre a számára befogadhatatlanul nagyon más elképzelés önnön – és az ember nevű szereplők – életéről. Jézus éppen ezért mintha meg sem hallotta volna a gúnyt, és a tényleges, ki nem mondott kérdésére válaszolt. Ha Jézus nem így tett volna, Nikodémus nem csatlakozott volna Jézus halála után Jézus tanítványaihoz. De csatlakozott. (Sőt, ő volt az, aki a szanhedrinben is a védelmébe vette.)

Sosem viszi előre a kommunikációt, ha leszidunk valakit. Hiszen ha Jézus nem szeretettel reagált volna, hanem megsértődött volna, tehát önző módon válaszolt volna, leszidta volna Nikodémust, akkor Nikodémusnak muszáj lett volna védekeznie, muszáj lett volna távolodnia Jézustól, mert mindig távolodunk attól, aki leszid minket. Ha a Jézus nevű szereplő nem szeretettel reagál, nem jöhetett volna létre egymás gondolatainak megértése, és a cél: Nikodémus közeledése a Jézus nevű szereplő gondolataihoz.

3. Zárásul ismét Pascalt idézem. Az idézet arról szól, hogy minden vallás antropomorf, kivéve a biblikus kereszténységet. Ez egy fölöttébb érdekes megállapítás. „Meg kell vallani, van a keresztény vallásban valami meglepő. »Mert maga beleszületett«, vetik ellen. Egyáltalában nem. Emiatt inkább megmakacsolom magam, attól tartva, hogy az elfogultság tévútra vezet. De annak ellenére, hogy beleszülettem, mégiscsak így gondolkodom... Egyetlen más vallás sem figyelmeztetett rá, hogy az önszeretet bűn, sem arra, hogy ebben születtünk, hogy kötelesek vagyunk ellene szegülni, és egyiknek sem volt rá gondja, hogy megadja nekünk a gyógyítás eszközeit... **Az egyetlen, az emberek józan belátásával és természetével ellentétes tudomány, amely mindenkor fennmaradt az emberek között.**” (Pascal, Blaise. Gondolatok. 615., 492., 604. töredék.)

(A bibliai idézetek a Károlyi Gáspár általi fordításból származnak.)